

Anotacions en el record i sobre *Sonets de Balansat*

Permeteu-me que evoqui Villángomez pujant calmosament pel carrer costerut del poble amb pas de granader de la guàrdia vestit de paisà. Petja un terra empedrat a la ventura, però es respira un aire de prop de mil metres. Havíem esperat, esperançats, que, tanmateix, arribaria, com si fos d'un altre món, tot i que ja sabíem que era de mena viatgera. D'aquell indret va declarar més endavant: «Aquí els prats són més alts que les més altes muntanyes de la meva terra estreta, i encara als horitzons més altes serres es veuen, però no la mar, per cap cantó la mar.» Reconec que no l'havíem advertit d'aquest inconvenient i que per a veure el mar calia anar encara més amunt i ensopegar un dia clar a trenc d'alba.

Per terra, doncs, per terra amb ell s'atansaven altres escriptors, i al seu costat, assídua d'aquells certàmens poètics, veig que pujava Rosa Leveroni, que li arribava poc més amunt de la cintura. Riba, Foix i Oliver, *Pere Quart*, ja eren a port aquell 14 d'agost del 1955 a Cantonigròs. Al llibre *Parlar i escriure* (Eivissa, 1992) Villangómez explica: «Jo no concorria als premis, però aquesta vegada ho vaig fer perquè m'ho va demanar l'amic Joan Triadú, després d'una lectura dels sonets a l'entresol de la Rambla de les Flors de Maria Aurèlia Capmany, a la qual també assistiren Jordi Sarsanedas i Joan Barat.» I afegeix que va passar uns dies «molt agradables» a Cantonigròs. El premi a *Sonets de Balansat* era per a un llibre inèdit. Carles Riba presidia el jurat, del qual formaven part Josep Miquel i Macaya, Josep Pedreira (el premi comprenia la publicació a «Llibres de l'Óssa Menor»), Jordi Sarsanedas i jo mateix. Si Villangómez obtingué el premi a un llibre inèdit, Tomàs Garcés, d'altra banda, fou guardonat amb l'anomenat «Premi de Consagració», destinat a un lli-

bre publicat durant els darrers dotze mesos d'un poeta vivent, per *Viatge d'octubre*. En tercer lloc, el premi a una poesia o recull inèdits fou per als set poemes de tema religiós que presentà Pere Quart amb el títol de *Llibant segat*. Aquell any, a més, «l'hoste d'honor» a qui es dedicava la festa literària era Josep Sebastià Pons.

Marià Villangómez portava dedicat a Carles Riba el poema «Meditació a cap Martinet». El poeta n'explica el motiu: «Vaig dedicar aquest sonet a Carles Riba perquè en una lectura que vaig fer del llibre, encara inèdit, a casa de l'amic Perucho, l'autor de les *Elegies de Bierville*, que era un dels assistents, va dir del sonet, quan vaig acabar de llegir-lo, que tenia “una grandesa còsmica”.» Escau d'aturar-nos en aquest sonet, un dels més pujats en espiral dels quaranta-tres que formen el llibre; un dels que més assenyalava que l'estructura del sonet és adient perquè el poeta se'n valgui per a desenvolupar un pensament i així donar raó del que sent i del que estima. Ja veurem el que en el cas de *Sonets de Balansat* en diu el mateix poeta. En aquest poema, la «meditació» anunciada al títol arrenca amb una pregunta que ocupa els tres primers versos, dividida en dues parts oposades i complementàries: «¿Comença l'illa arran d'aquesta roca en pins encimbellats i àvids sembrats o aquí mor, alt balcó, penya-segats?» Villangómez adverteix (al pròleg del llibre) que «la poesia més o menys geogràfica i paisatgística no és l'única dels *Sonets de Balansat*; però, val a dir que àdhuc aquesta respon a motivacions molt íntimes, fins al punt que el mateix autor no sap ben bé on acaba el seu món exterior i on comença la seva ànima lírica».

Justament, la qualitat d'aquests sonets, excepcional en una bona part, prové d'aquesta fusió, assenyalada pel poeta, entre el *com* i l'essència interna del poema (o sigui, el *què*). L'audiència que ha escoltat la lectura d'uns quants poemes, feta amb la greu i modulada veu del ben plantat poeta, els aplaudeix amb una cortesa perplexitat. Ja ho havia de dir més endavant Josep M. Llompart (pròleg a *El cop a la terra*, 1962): «En Marià Villangómez no és, per sort, un poeta fàcil.» El poema «còsmic» que Riba escoltava altra vegada allà mateix prosseguia impàvid de reflexió en reflexió, però tibant entre dos extrems amb tota l'ànima: «Mar i pedra, i a la tarda, oberta soca que amb dues branques món i Lluna toca, arribada pel Temps —també arribats al miracle de l'ara els apartats cavadors i el meu pas perdut, i és poca la presència de l'home per a tanta vastitud. La ciutat s'agrisa al fons de badia i badia, s'ageganta sobre mides de segles, per racons que intemporals vaixells busquen, oh!, viva l'aigua eterna davall la fusta esquiva.»

No intentaré aquí la glossa d'aquest poema, que es defensa tot sol. Acompleix la funció de respondre a motivacions molt íntimes del poeta. Tomàs Garcés, present com he dit a l'acte, havia d'evocar, al seu bell pròleg a l'antologia que Villangómez confegí dels trenta anys de la seva poesia (1969), el mestre rural de Sant Miquel de Balansat, amb l'escola al bell mig. «Asseguts

en els bancs», escriu Garcés, «els infants de la pagesia, i a la taula dels mestres aquest home alt i corpulent, sobri, pensívol, que mira, somniós, per la finestra oberta. Enllà se senten els crits dels ocells, s'insinua l'escenari del camp, s'escola el ritme de les estacions. I mentrestant germinen aquells sonets admirables, on l'illa és sentida i cantada amb tanta de profunditat i de puresa.»

«El sonet, tanmateix, empresona com una illa», afegeix Garcés, per a passar a parlar dels altres títols, en el vers més lliure dels quals el poeta anunciava amb aquests mots el que anomenava «nous assaigs». Però anys després, a *Parlar i escriure*, recorda que malgrat tot va publicar encara alguns sonets en llibres posteriors. Aquells, els de *Sonets de Balansat*, els oferia també llavors en una escola rural, com la imaginada per Garcés. Hi havia cadires plegadisses en lloc de bancs i un entorn adult, mentre les criatures corrien per fora. Pels finestrals oberts de l'escola, en els silencis de la lectura una mica trèmola d'aquell home «alt, corpulent i sobri», també se sentien xisclar els ocells d'estiu. L'escola parroquial, obra d'un capdavanter de l'arquitectura noucentista, Raimon Duran i Reynals, disposava d'un petit escenari elevat al fons de l'aula per al teatre escolar, on s'allotjava el jurat i pujaven els premiats a llegir els poemes. Consta que Villangómez hi llegí el sonet «Els infants», un tema del qual podia parlar com a mestre d'escola i adient en aquell lloc. Crec que és un dels millors poemes del llibre i en això hi entra la meua dedicació a l'ensenyament, potser, perquè conté l'experiència, i la serenitat expectant, que es vol del mestre, on el lligam més estret amb l'alumne es defineix en la llibertat de l'altre, aconseguida amb respecte, però sense treva. El poeta hi aplica, com a tots els sonets, el procediment general d'elaboració de la seva poesia, que consisteix, amb paraules seves, a «partir d'una emoció pregona i fosca, d'un sentiment impensat i tractar, amb un procés reflexiu, de donar forma al moviment inconcret, d'aclarir, explicar i comunicar el nucli viu i deslligat del verb; i això sense deixar d'aprofitar les troballes espontànies que s'afegeixin a l'origen irracional» (2a edició, del 1977, de *La miranda i Declarat amb el vent*). En el mirall exacte en què es mira el poeta, el cerebralisme que alguns hi veuen no és per ell, si és que hi és, res més que un residu. Ell torna sempre a l'arrencada d'un primer moment, sobtós i obscur, el qual —afegeix— ve seguit d'un procés a càrrec de la paraula, element essencial, és a dir —aclareix—, «la llengua pròpia, acaronada i amb nous estremiments emocionals».

En efecte, el sonet «Els infants» comença amb el «sentiment impensat» de relacionar el tema amb els tòpics per a rebutjar-lo immediatament en una inquietant primera estrofa: «Aurora, primavera —dius—; són flors; brins nous. Oh món cruel en la bellesa, en la virginitat! Una ala estesa —blavor!— fremeix d'inquietuds del cos.» Amb la segona estrofa entrem al procés reflexiu. Reconeixem que l'infant ja no és imatge nostra, sinó que és *el que és*, per ell mateix: «Jardí profund del joc, paratge clos per nosaltres, grans; claror incompresa —i ja el dolor!—; una flama no sotmesa al nostre ajut, un vent sen-

se repòs.» El poeta entra ara a la realitat pròpia enfront de l'infant. Ja no pot tornar al començament, a aquell primer sobtat contacte, tot creat de nou com el primer dia d'anar a estudi, en la llum més viva. Els dos tercets es precipiten, després d'una primera pausa per a tancar el passat, cap a l'esdevenidor que emprèn el vol. «No recordem. ¿Fou nostra la delícia d'un primer esclat? Esquerps a la carícia, ens defugen. Per sendes van creixent alienes, rebels a tota guarda: una força amb el sol, el mar, el vent, un esperit que crida i riu i esguarda.»

Crec que Villangómez atribuïa amb raó als seus sonets «una nova intenció de profunditat» que hi batega sota el que ell anomena «la forma closa» (o el *trobar clos*) i els presenta (pròleg a la primera edició d'*Els béns incompartibles*, 1954) com als continuadors més fidels del que ell creu que és la seva línia poètica. Assenyala que es tracta d'un «regrés a la vigilància i a la condensació» que passa per les tankes de «Cap a un hivern» i els versos liminars que porten per títol «El poema».

Aquests indicis, i altres, de la consciència que tenia el poeta de la funció dels *Sonets de Balansat* en el desenvolupament de la seva obra poètica, ens el fan veure com un gran contemplatiu. El poeta adquireix en els sonets el caràcter de qui aplica tot el seu art a observar —per l'observació plena i apassionada— i estimar tot allò que és incommovible. «Fixesa de la pedra», comença dient el poema «Ciutat nostra», «alts murs guarnits de verds manyocs, les arremolinades casetes, al seu peu, i les alçades finestres entre branques, d'esguards fits.» Amb insistència, el poeta fa aparèixer la roca i la pedra a la segona estrofa, per a obrir el primer tercet amb «Fixesa de la pedra», encara. El sonet acaba amb la revelació essencial: «Murs estimats», i continua amb la presència de la mort: «vas on munta la veu definitiva, com un vi d'anys amb un regust absent».

Villangómez, vaig pensant, tenia quelcom de hieràtic, com si tot just s'acabés de descarregar d'un feixuc arnès de cavaller. Una reserva natural que era més que discreció s'alçava al seu vol, sempre atent al silenci, el deixonda una mica l'aire solitari i et feia sentir que si cercava companyia era a voluntat. No era, tot plegat, gaire lluny del desengany i no crec que això s'hagi de posar massa fàcilment als peus de la seva condició illenca. Val més recordar potser que cada home és una illa, i així, quan la seva correspondència repeteix secament que no ha escrit més en vers i que ja no corregirà més la seva poesia dels tres volums de l'*Obra completa*, no en dóna cap raó —o jo no l'he trobat— i ens fa callar amb la seva incessant dedicació a les veus d'altri, comparable a la del seu admirat i admirador Marià Manent. El mestratge de la poesia pròpia s'esmerça, fecund, en l'adopció meditada de fills d'altres cultures, però com un Rimbaud madur i docent, ens deixa orfes amb el seu silenci, a mig camí de la vida. El sonet titulat «Tot el que no diré» comença així: «Però els llavis del vers són també muts», i més avall afegeix: «El món, dins el sonet, hi té unes

mides i els moments hi són falsos, cecs o eixuts.» Però després d'expressar el seu desencís —«S'ha esbravat el meu somni entre el paper»—, fa un conjur que el compromet amb la poesia, en els versos del segon tercet, resolutiu com és de llei que sigui: «Tanta d'absència, avui, busqui recer, per sempre, al vers. Tot el que no diré, tot el que no he dit, vull conduir-hi.»

Els sonets foren escrits, segons l'autor (pròleg), entre gener del 1951 i juliol del 1952. Hi hagué, doncs, prou premeditació. Posteriorment a la darrera data ens diu que n'hi ajuntà tres més i encara dos més, després, però, de llevar-ne un parell. El poeta no parava de vetllar la seva obra i de fer-la anar dreta com un mestre sever amb els seus deixebles. Sense entretenir-m'hi gaire, perquè no hauria de fer-ho *hic et nunc* —perdoneu pel caient de mestretites—, en un sonet, per exemple, el sonet «L'increat», de títol enigmàtic, hi ha quatre retocs a la versió definitiva (*Obres completes: Poesia/2*) sobre el text de la primera edició, i així podríem seguir amb tot el llibre. Em vaig fixar en aquest sonet perquè en aquella edició del 1956 hi apareixia dedicat el meu nom. Ara no podria dir per què, i ell tampoc no en dóna raó quan fa llista de les dedicatòries a *Parlar i escriure* (p. 20). De tota manera és un poema entre líric i metafísic. Potser d'alguna manera em va associar a aquesta mena de cabòries, o qui sap si em va veure com a «ombra expectant» de l'aire del temps, fa cinquanta anys, que tanmateix el feia acabar el sonet amb aquesta veu: «Molt endins. Estranyats, ens redrecem.»

Crec que sí que ho fèiem, de redreçar-nos. Molts anys després, quan vam portar les itinerants Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra a Eivissa, gràcies a l'Institut d'Estudis Eivissencs, immediatament després del XVI Curs Eivissenc de Cultura, l'homenatge que des de totes dues iniciatives es dedicà a Marià Villangómez i Llobet es va iniciar amb dues representacions del seu monòleg «Se suspèn la funció», escrit, o adaptat, un any després de la publicació de *Sonets de Balansat*. Allà, la funció, que durà del 27 d'octubre al 4 de novembre del 1990, tot just començava. Però el títol era de fet premonitori respecte de la poesia, cada vegada més reconeguda, del poeta, en l'exercici de la qual havia de cessar sobtadament massa d'hora.

Però l'obra és aquí i ja és molt de tenir-la. Miquel Ferrà, a la preciosa primera edició de *Terra i somni*, a «Les Illes d'Or» (1948), a cura d'un Francesc de B. Moll encara jovenàs, es referia a la llengua en aquests termes inequívocs, tot i l'època revessa en què aleshores érem (no sé si gaire diferent en alguns aspectes de l'actual): «D'altres cantors ben sensitius ha tingut Eivissa, però l'agradós dialecte insular o en llenguatge no eivissenc: Marià Villangómez, autor d'aquestes poesies, es vesteix en roba filada a casa nostra, però tallada a la capital. El seu llenguatge noble i correctíssim», afegia, «d'una plena normalitat ciutadana, pregona clarament la unitat lingüística.» Villangómez provà que feia aquesta funció essencial a consciència i ho exposà a bastament en escrits, entrevistes i algun parlament, com en rebre el Premi d'Honor de les Lletres

Catalanes d'Òmnium Cultural. Però també ho diu al sonet «Als poetes catalans amics», que portà en l'acte que esmento, on uns quants poetes s'ajuntaven: «El mot illenc duu salaborr marina», adverteix, però també «el goig amb rels d'esforç i de dolor».

Sonets de Balansat sembla que ens vulgui fer pensar que el sonet tingui la funció de dir en poesia allò que no es pot dir d'una manera tan lingüísticament cruel amb prosa. Això foren per a Shakespeare els seus «Sonets». Carles Riba havia presentat en aquell mateix certamen de Cantonigròs, quatre anys abans, el recull inèdit *Vint sonets*, que, ampliat, passaria a anomenar-se *Salvatge cor*, i J. V. Foix, també allí present, havia reunit a *Sol, i de dol* sonets escrits des del 1913, any de naixement del nostre poeta, el qual amb *Sonets de Balansat* s'endua, em sembla, del més exigent tribunal acadèmic sonetístic un ben merescut *cum laude*.

JOAN TRIADÚ
Membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials
de l'Institut d'Estudis Catalans